

TEMIR YO'L TRANSPORTI ORQALI XAVFLI YUQLARNI TASHISHNI TASHKIL ETISH MASALLARI VA AVARIYA OQIBATLARINI OLDINI OLISH

Voxidjon Erkinovich Shaxobidinov¹

¹Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
Harbiy tayyorgarlik o'quv markazining dotsenti
e-mail: vosouz71@gmail.com
telefon: +99897 740-10-57

Muxamedjan Ysupovich Musaev²

²Toshkent Davlat Transport universiteti katta o'qituvchi
Soxibjon Gayratjon o'g'li Oripov³

³Toshkent Davlat Transport universiteti 4 kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7096615>

ARTICLE INFO

Received: 14th September 2022

Accepted: 16th September 2022

Online: 20th September 2022

KEY WORDS

xavfli yuklar, yuk, tashish jarayoni, temir yo'l transporti, avariya, transport xavfsizligi.

ABSTRACT

Maqolada "Xavfli yuk" ta'rifini batafsilroq ochib berish va qo'shimcha qilish zarurati, shuningdek, temir yo'l transportida tashiladigan xavfli yuklar turlari ro'yxati bo'yicha takliflar va avariya oqibatlarini oldini olish ishlari ko'rib chiqiladi.

Temir yo'l transporti (temir yo'l) — umumiy foydalanishdagi transport turlaridan biri bo'lib, u ishlab chiqarish va ijtimoiy yo'nalishdagi korxonalar, muassasalar va tashkilotlarni o'z tarkibiga olgan, boshqa davlatlarning temir yo'llari va transportning boshqa turlari bilan o'zaro hamkorlikda tashish ehtiyojlarini ta'minlovchi yagona ishlab chiqarish-texnologiya majmuidan iboratdir;

Tashish jarayoni — yuklar, yo'lovchilar, bagaj va yuk bagajini tashishga tayyorgarlik ko'rish, uni amalga oshirish va tugallash chog'ida temir yo'l transporti korxonalari bajaradigan tashkiliy va texnologik

jihatdan o'zaro bog'liq harakatlar va operatsiyalar majmui;

Yuk — tashish uchun temir yo'l transporti korxonasi tomonidan belgilangan tartibda qabul qilingan, o'z vaqtida eltib berilishi va saqlanishi uchun temir yo'l javobgar bo'lgan temir yo'l tashish ob'ekti; Xavfli yuklar — muayyan omillar mavjud bo'lganda o'z xossalari va xususiyatlariga ko'ra tashish jarayonida, ortish-tushirish ishlarini bajarish va saqlash chog'ida portlash, yong'in chiqishiga yoki tashilayotgan yuklar, texnika vositalari, qurilmalar, binolar va inshootlar, boshqa ob'ektlarning shikastlanishiga, shuningdek odamlar hayoti yoki

sog'lig'iga ziyon etishiga, hayvonlarning nobud bo'lishiga, atrof tabiiy muhitning zararlanishiga sabab bo'lishi ehtimoli bor moddalar, materiallar, buyumlar, ishlab chiqarish va boshqa faoliyat chiqindilari.

O'zbekistonda barcha transport turlarida tashiladigan yuklarning umumiy hajmida xavfli yuklarning ulushi taxminan 20% ni tashkil qiladi.

Bir qator hujjatlarda xavfli yuklarga transportda tashish jarayonida portlash, yong'in, inshootlarning shikastlanishi, shuningdek odamlar va hayvonlarning o'limiga yoki kasallanishiga olib kelishi mumkin bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lgan moddalar, materiallar va mahsulotlar kiradi. Shunday qilib, xavfli yuklar keltirib chiqaradigan salbiy oqibatlar nafaqat inson hayoti va sog'lig'iga xavf tug'dirishi, balki moddiy zararga ham olib kelishi mumkin, bu yuqori xavfli tovarlar ta'rifida o'z aksini topmaydi. Ushbu mezonning yo'qligi xavfli tovarlar ro'yxatining etarli emasligi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi, shuningdek, xavfli yuklarni tashishni tartibga soluvchi xalqaro qoidalar bilan kelishmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xavfli yuklarni tashish bo'yicha tavsiyalarining namunaviy

reglamentida xavfli yuklarni turli xil transport turlari uchun yagona asosda tashish bo'yicha milliy va xalqaro qoidalarni ishlab chiqishga imkon beradi, lekin belgilangan maqsadlardan tashqari, terroristik maqsadlarda ishlatilishi mumkin va natijada ko'p sonli odamlarning qurbon bo'lishiga, ommaviy vayronagarchilik yoki, ayniqsa, 7-sinf yukida, ommaviy ijtimoiy va iqtisodiy buzilish kabi jiddiy oqibatlarga olib keladi. Shunga o'xshash tushuncha xavfli yuklarni avtomobilda xalqaro tashish to'g'risidagi Evropa shartnomasida, xavfli yuklarni ichki suv yo'llari orqali xalqaro tashish to'g'risidagi Evropa bitimida va Xavfsizlik bo'yicha texnik yo'riqnomalarda keltirilgan.

Xalqaro dengizdagi xavfli yuklar kodeksi (IMDG kodeksi) maqsadlari uchun terroristik maqsadlarda ishlatilishi mumkin bo'lgan va bunday foydalanish natijasida halokatli oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan, masalan, odamlarning halok bo'lishi yoki ommaviy qirg'inga olib kelishi mumkin bo'lgan tovarlar xavfli hisoblanadi. Bu tushuncha yuqoridagi xalqaro me'yoriy hujjatlar terminologiyasidan farq qiladi, lekin ma'noni buzmaydi.

Xavfli yuklarni tashishni tartibga soluvchi xalqaro me'yoriy hujjatlarni

tahlil qilish yuqorida ko'rsatilgan barcha transport turlari uchun umumiy bo'lgan, yuqori xavfli yuk turlarining ro'yxatini (7-sinf xavfli yuklardan tashqari) aniqlash imkonini beradi:

- 1.1, 1.2 kichik sinflarga tegishli portlovchi moddalar va buyumlar.
- 1.3 bo'limiga tegishli portlovchi moddalar va buyumlar, muvofiqlik guruhi C.
- 2.3 bo'limining zaharli gazlari, aerozollar bundan mustasno.
- Yuqori darajadagi xavfli 6.1 sinfga kiruvchi zaharli moddalar.
- 6.2-sinfning A toifali yuqumli moddalari (BMT № 2814 va 2900).

Avtomobil, dengiz va daryo transporti turlari uchun ushbu ro'yxat quyidagi xavfli yuk turlari bilan to'ldiriladi:

- 1.5-bo'limning portlovchi moddalari va buyumlari.
- 2.1-bo'limning yonuvchan gazlari 3000 litrdan ortiq miqdorda tankda (yo'l, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladi.
- 3000 litrdan ortiq hajmdagi rezervuarda (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan, yuqori va o'rta xavflilik darajasiga ega, 3-sinfga tasniflangan tez yonuvchi suyuqliklar.
- 3 va 4.1-sinflardagi sezgirsizlangan portlovchi moddalar.
- 3000 l (kg) dan ortiq miqdorda sisternada (avtomobil, temir yo'l

yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan yuqori darajadagi xavfli 4.2 sinf o'z-o'zidan alanganuvchi moddalar.

6. 3000 l (kg) dan ortiq miqdorda sisternada (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan, yuqori xavflilik darajasiga ega, 4.3 sinfiga kiruvchi, suv bilan aloqa qilganda yonuvchi gazlarni chiqaradigan moddalar.

7. 3000 l (kg) dan ortiq miqdorda sisternada (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan yuqori xavflilik darajasiga ega 5.1-sinfning suyuq oksidlovchi moddalari, shuningdek, perxloratlar, ammiakli selitra, ammiakli selitralli o'g'itlar va 3000 litrdan (kg) ortiq miqdorda tankerlarda (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan ammoniy selitra emulsiyalari, suspenziyalari yoki jellari.

8. 3000 l (kg) dan ortiq miqdorda rezervuarda (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan yuqori xavflilik darajasi bo'lgan 8-sinf korroziv moddalar.

Temir yo'l transporti uchun yuqori xavfli tovarlar ro'yxatini aniqlash, bunday yuklarni tashishni amalga oshiradigan turli transport turlarining o'zaro ta'sirida bir xillik zarurati bilan bog'liq.

Transport xavfsizligini ta'minlashning qonuniylik, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlari muvozanatini saqlash, xalqaro xavfsizlik tizimlariga integratsiyalashuvi kabi tamoyillarini hisobga olgan holda temir yo'l transporti uchun xavfli yuklarning quyidagi turlari ro'yxati taklif etiladi.

- 1.1, 1.2 kichik sinflarga tegishli portlovchi moddalar va buyumlar.
- 1.3 bo'limiga tegishli portlovchi moddalar va buyumlar, muvofiqlik guruhi C.
- 1.5-bo'limning portlovchi moddalari va buyumlari.
- 3000 litrdan ortiq miqdorda tankda (yo'l, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan 2.1 bo'linmasining yonuvchi gazlari.
- Aerozollar bundan mustasno, 2.3-bo'limga tegishli zaharli (zaharli) gazlar.
- 3000 litrdan ortiq hajmdagi rezervuarda (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan yuqori va o'rta xavflilik darajasi bo'lgan 3-sinf yonuvchi suyuqliklar.
- 3 va 4.1-sinflardagi sezgirsizlashtirilgan portlovchi moddalar.
- 3000 l (kg) dan ortiq miqdorda sisternada (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan yuqori darajadagi xavfli

4.2 sinf o'z-o'zidan alanganuvchi moddalar.

9. Suv bilan aloqa qilganda, 3000 l (kg) dan ortiq miqdorda sisternada (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan, yuqori xavflilik darajasiga ega, 4.3 sinfiga kiruvchi yonuvchi gazlarni chiqaradigan moddalar.

10. 3000 l (kg) dan ortiq miqdorda sisternada (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan yuqori xavflilik darajasi bo'lgan 5.1-sinfning suyuq oksidlovchi moddalari, shuningdek, perxloratlar, ammiakli selitra, ammiakli selitralli o'g'itlar va ammiak. 3000 litrdan (kg) ortiq miqdorda tankerlarda (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) nitrat emulsiyalari, suspenziyalari yoki jellari.

11. Yuqori darajadagi xavfli 6.1 sinfga kiruvchi zaharli (zaharli) moddalar.

12. 6.2-sinfning A toifali yuqumli moddalari (BMT No 2814 va 2900).

13. 3000 l (kg) dan ortiq miqdorda rezervuarda (avtomobil, temir yo'l yoki demontaj qilinadigan) tashiladigan yuqori xavflilik darajasiga ega 8-sinf korroziv moddalar.

Temir yo'l transporti korxonalarini yo'lovchilar hayoti va sog'lig'i uchun xavfsiz qatnov, yuklar, bagaj va yuk bagaji tashish shart-sharoitlarini,

poezdlar va temir yo'l transporti boshqa vositalarining harakat xavfsizligini, shu jumladan manevr ishlari chog'idagi, tashish jarayoni bilan bog'liq transport va boshqa texnika vositalaridan foydalanish chog'idagi xavfsizlikni, shuningdek temir yo'l transporti xodimlarining mehnati va atrof tabiiy muhit muhofaza qilinishini ta'minlaydilar.

Temir yo'l transportida poezdlar harakati xavfsizligini ta'minlash ustidan nazorat qiluvchi maxsus tarkibiy bo'linma, shuningdek temir yo'lda avariya oqibatlarini tugatuvchi avariya-tiklash bo'linmalari faoliyat ko'rsatadi.

Temir yo'l bekatlari, vokzallar va temir yo'lning tashish jarayoni bilan bog'liq boshqa bo'linmalari hududlari, poezdlar harakati amalga oshiriladigan hamda manyovr va yuk ortish, yuk tushirish ishlari bajariladigan yo'lovchilar platformalari va temir yo'l tarmoqlari o'ta xavfli zonalar hisoblanadi va zarurat bo'lganda atrofi o'rab qo'yiladi.

O'ta xavfli zonalarda fuqarolarning bo'lishi va ob'ektlarning joylashtirilishi, bunday zonalarda ishlar bajarish, temir yo'llar orqali yurish va ularni kesib o'tish qoidalari davlat temir yo'l transportini boshqarish organi tomonidan belgilanadi.

Harakatdagi sostav, shu jumladan harakatdagi maxsus sostav va konteynerlar, temir yo'llarning er ustki qurilmalari qismlari hamda temir yo'l transportiga etkazib beriladigan boshqa texnika vositalari va mexanizmlar, shuningdek yo'lovchilarga ko'rsatiladigan xizmatlar tegishli normativ hujjatlar bilan belgilangan harakat xavfsizligi, mehnatni muhofaza qilish va ekologiya xavfsizligi talablariga mos kelishi lozim.

Hududida xavfli yuklarni ishlab chiqarish, saqlash, ortish, tashish va tushirish ishlari amalga oshiriladigan ob'ektlar umumiy foydalanishdagi temir yo'llardan va inshootlardan ularning xavfsiz ishlashini ta'minlaydigan masofada uzoqlashtirilgan bo'lishi kerak.

Umumiy foydalanishdagi temir yo'llarni kesib o'tuvchi yoki bevosita ularning yaqinida joylashgan gaz, neft quvurlari va boshqa inshootlarni qurish hamda ulardan foydalanish chog'ida belgilangan normativlarni ta'minlash, shuningdek mazkur inshootlardan foydalanish xavfsizligi uchun ularning egalari javobgar bo'ladi. Mazkur inshootlarning egalari harakat xavfsizligiga tahdid soluvchi avariya holatlari yuzaga kelganligi haqida temir yo'l transporti korxonasini o'z vaqtida xabardor qilishi shart.

Temir yo'l orqali tashilayotgan xavfli va maxsus yuklarning egalari, bunday yuklarni jo'natuvchilar va oluvchilar ularning tashilishi, ortilishi va tushirilishi xavfsizligini kafolatlashlari, bu yuklarni tashish chog'ida avariya holatlari yuzaga kelgan taqdirda avariya holatlarini va avariya oqibatlarini tugatish uchun zarur vositalar va harakatchan bo'linmalarga ega bo'lishlari lozim.

Temir yo'l transporti korxonalarini xavfli va maxsus yuklarni tashish xavfsizligini ta'minlashi hamda bu yuklarni tashish chog'ida avariya holatlari yuzaga kelgan taqdirda ularning oqibatlarini tugatishda qatnashishi shart.

Temir yo'llarning avtomobil yo'llari bilan kesishgan joylari (temir yo'l kesishuvi joylari) temir yo'ldan texnik foydalanish qoidalari hamda qurilish normalari va qoidalari bilan belgilanadi.

Temir yo'l kesishuvi joylaridan foydalanish, ularni ochish va yopish tartibi davlat temir yo'l transportini boshqarish organi tomonidan tegishli davlat boshqaruv organlari bilan kelishilgan holda belgilanadi.

Temir yo'l transporti va tashish jarayoni bilan bog'liq boshqa texnika vositalarining harakat xavfsizligi hamda ulardan foydalanish qoidalarini buzganlikda aybdor shaxslar qonun hujjatlariga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Yo'l davomida va temir yo'l bekatlarida yuklarni qo'riqlash, temir yo'l transporti ob'ektlarini qo'riqlash, shuningdek temir yo'l transportida yong'inning oldini olishga qaratilgan ishlarni o'tkazish, yong'inga qarshi nazorat va yong'inlarni bartaraf etish temir yo'l transporti harbiylashtirilgan qo'riqchi bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Temir yo'l transporti korxonalarini temir yo'l transporti ishining buzilishiga sabab bo'lgan halokatlar, avariya, tabiiy ofatlarning oqibatlarini (shamol hosil qilgan tuproq-qum bosishlari, toshqinlar, yong'inlar va boshqa favqulodda holatlarni) bartaraf etish uchun shoshilinch chora-tadbirlar ko'radi. Bunday chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun ular ro'yxati davlat temir yo'l transportini boshqarish organi tomonidan belgilanadigan moddiy va texnika vositalari zaxirasiga ega bo'lishlari zarur.

Toifalangan yuklarni qo'riqlashda qo'yiladigan maxsus talablar

Toifalangan yuklar transport turlarida tashish mobaynida maxsus ehtiyot choralariga rioya qilishni talab qiladi hamda ular butun harakatlanish yo'li davomida doimiy nazorat ostida bo'lishi lozim.

Qorovul boshlig'i toifalangan yuklar ortilgan harbiy transportni qabul qilishda yuk jo'natuvchidan yukning

xususiyatlari, uni tashishdagi o'ziga xosligi va harbiy yukka tahdid soluvchi xavf (halokat, avariya, yong'in va b.) yuzaga kelganida ko'riladigan choralar to'g'risida batafsil yo'riqnomani olishi shart, xususan:

ochiq olov (gugurt, zanjigalka, sham, kerosin lampa, mash'ala) bilan toifalangan yuklar ortilgan vagonga kirish qat'iy man etiladi. Yoritish uchun faqatgina elektr va akkumulyatorli fonarlardan foydalanishga ruxsat beriladi;

vagonlarni ilashish asboblarini ochiq olov yordamida kuydirilishi va qizdirilishi taqiqlanadi;

toifalangan yuklarni ortish va tushirish tadbirlari o'tkazilayotgan joyda tamaki chekish taqiqlanadi. Ushbu tadbirlarga jalb etiladigan shaxslardan yong'in yoki portlashni yuzaga keltiruvchi yonuvchi va boshqa predmetlarni olib qo'yish talab etiladi.

Qorovul boshlig'i toifalangan yuklar qo'riqlanayotgan harbiy transport yaqinida odamlarning to'planishiga yo'l qo'ymasligi kerak.

References:

1. Закон Республики Узбекистан «О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера».
2. Ўзбекистон Республикасининг 15.04.1999 й. 766-I-сон «Темир йўл транспорти тўғрисидаги қонуни».
3. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по предупреждению чрезвычайных ситуаций, связанных с наводнениями, селями, лавинами и оползнями, и ликвидации их последствий».
4. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О классификации чрезвычайных ситуаций техногенного, природного и экологического характера» (№ 455 от 27.10.1998 г.).
5. Безопасность. Учебник/Под ред. проф. Э.А. Арустамова. 3-е изд., перераб. я доп. - М.: Издательский Дом "Дашков и К0", 2001. - 678 с.
6. Shahobiddinov, V. E., Khodjayev, O. S., & Oripov, S. G. (2021). TEMIR YO 'L TRANSPORTIDA SODIR BO 'LGAN TABIIY VA TEXNOGEN TUSDAGI FAVQULODDA VAZIYATLAR OQIBATLARINI BARTARAF ETISHDA AVARIYA QUTQARUV ISHLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 987-994.
7. Хакимович, А. С., Джабборов, С. Х., и Шахсобидинов, В. Е. (2022). Воздействие водных ресурсов на объекты и линии железной дороги в горных и предгорных районах Узбекистана. *Европейский междисциплинарный журнал современной науки*, 6, 234-240.
8. Шахобидинов, В. Э., Абдазимов, Ш. Х., Орипов, С. Г. У., & Гофуров, Ё. К. (2022). ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ В ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ И ОБЪЕКТЫ

НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА ПРИ ПРИРОДНЫХ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. Academic research in educational sciences, 3(5), 807-814.

9. Oripov, S. Shaxobidinov, V. E. (2022). О ‘ЗБЕКИСТОНДА КОНТЕЙНЕР ТАШИШ HOLATI TAHLILI. “Yosh ilmiy tadqiqotchi” xalqaro ilmiy-amaliy anjumani.

10. Shaxobidinov, V. E. (2022). TEMIR YO ‘L TRANSPORTIDA HARBIY TRANSPORT VA YUKLARNI TASHISHGA OID BAJARILADIGAN TADBIRLAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 4-2), 313-319.

11. Kh, A. S., Shahobidinov, V. E., & Sh, K. O. PROTECTION OF TRANSPORT FACILITIES FROM FLOOD AND EARTHQUAKE.

12. Шахобидинов В. Э., Разиков Р. С. (2022). “ОСОБЕННОСТИ ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ АВАРИЙ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ”. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, volume 2 (Special Issue 8), 343-351.

13. Oripov, S. (2022). О ‘ЗБЕКИСТОНДА КОНТЕЙНЕР ТАШИШ HOLATI TAHLILI. “Yosh ilmiy tadqiqotchi” xalqaro ilmiy-amaliy anjumani.

14. Абдазимов, Ш. Х., Шахобидинов, В. Э., & Оripov, С. Г. У. (2022). ПОСЛЕДСТВИЯ НАВОДНЕНИЯ И НАВОДНЕНИЯ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ СООРУЖЕНИЯХ И НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ. ОРГАНИЗАЦИЯ АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ РАБОТ ПРИ СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЯХ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(7), 773-780.

15. Oripov, S. (2022). MAQSUD SHAYXZODA-ILMI DARYOGA O‘XSHAGAN OLIM VA QOMUSIY BILIM SONIBI. «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ».

16. Валиев, С. (2021). Turli toifadagi poyezdlar uchun temir yo ‘l stansiyalarida marshrutlarni tayyorlash uslubiyati. Scienceweb academic papers collection.

17. Василенко, М. Н., Тележенко, Т. А., & Валиев, С. И. (2010). Автоматизация расчета параметров перегонной переездной сигнализации. Известия Петербургского университета путей сообщения, (3), 53-61.

18. Boltayev, S. T., Valiyev, S. I., & Qosimova, Q. A. (2022, January). Improving the Method of Sending Information about the Approach of Trains to Railway Crossings. In 2022 Conference of Russian Young Researchers in Electrical and Electronic Engineering (ElConRus) (pp. 558-565). IEEE.